

Lucija Štepančič

Marcel Štefančič, jr.: *Zakaj si življenje zasluži, da ga izgubimo: kaj nam lahko prejšnje stoletje pove o tem tisočletju.*

Ljubljana: UMco, 2012.

“Kaj nam lahko prejšnje stoletje pove o tem tisočletju”? To vprašanje si je Marcel Štefančič izbral za podnaslov najnovejše zbirke esejev, ki je bila pred kratkim nominirana za Rožančevo nagrado. Glede na to, da “si prihodnost lahko predstavljamo le še kot katastrofo” in je glede sedanjosti tako ali tako jasno, da “si lahko realnost predstavljamo le še kot fikcijo, da jo lahko jasno vidimo le skozi oči fikcije in da lahko o njej govorimo le še v jeziku fikcije – v jeziku filmov, TV-serij, reklam, stripov, romanov, popkulture, džinglov, tračev, medijskega žlobudranja”, je razmislek več kot na mestu.

“Siva, mračna, distopična prihodnost”, ki je po malem že nastopila, “ni posledica kake revolucije, ampak linearnega napredovanja v smeri, v kateri se giblje svet. Distopična prihodnost ni posledica revolucije, ampak prav posledica odsotnosti revolucije. Svet v mrak ne pade zato, ker so ljudje svet spremenili, ampak zato, ker ga niso spremenili. Ker so torej vztrajali pri *statusu quo*. Tako kot mi danes – po izbruhu velike krize.” Avtorjev svetovni nazor je dovolj dobro poznan, da ga na tem mestu ni treba posebej predstavljati, zanimiva pa je tudi sugestija, ki jo njegovo pisanje hote ali nehoče posreduje bralcem. Novo tisočletje naj se uči predvsem z gledanjem, in sicer brez vsake vnaprejšnje sodbe, naj se prepusti toku nenehnega nepredvidljivega dogajanja, naj se prepusti silovitosti epskih razsežnosti, kjer zgodbe kar prehitevajo druga drugo, v svetu, ki premleva samega sebe skozi dogajanje, ki je, kot bi ga jemal naravnost z velikega platna. Tako kot se je neformalno (poleg znatne formalne izobrazbe) izobrazil tudi avtor sam in s čimer seka daleč prek akademskih okvirov. “Kino, film, zgodbe srebrnega ekrana: lekcije teme, ki jih je Marcel dobival v domačem podeželskem kinu in v ljubljanskih

kinematografih, pogosto v kinu Vič in Komuni, v kinu Union in Kinoteki, niso nič drugega kot študijsko gradivo za njegovo biografijo,” ugotavlja Aleš Debeljak v spremni besedi, ki jo je posvetil svojemu staremu prijatelju. Marcel Štefančič se omamlja z energijo prejšnjega stoletja, in to v dobrem in slabem, njegovi eseji pa svetujejo prebivalcem anemične sedanosti – prihodnosti, naj se prav tako priključijo na ta neizčrpni in, kot kaže, obnovljivi vir.

20. stoletje je Štefančiču pisano na kožo: še posebej njegova druga polovica, če smo čisto natančni, če pa ga hočemo določiti še krajevno, je to prav gotovo Amerika. O njej razpravlja do konca kritično, a obenem do konca očarano, tako kot Simone de Beauvoir. Vse je turbulentno, prav po njegovem okusu, in vse je, kot bi sam rekel, “v rimi” z vsem. “Gangsterski filmi so dejansko filmi o ameriškem kapitalizmu” (Disneyjeve risanke pa o kolonializmu), nastopi *stand up* komikov (vsaj tistih najboljših) so najnatančnejše družbene analize, *Lolita* pa je “popolna alegorija 20. stoletja in njegovih obsesij”, medtem ko je Elizabeth Taylor nezaslišana inovatorka, ki s svojim tabloidnim življenjem pripravlja teren za dobo resničnostnih šovov. Že res, da se tudi drugod po svetu najde kaj odšekanega: zaplet *Satanskih stihov*, “na smrt obsojenega romana”, spominja na “zaplet kakega holivudskega filma, ki bo štartal poleti”, na bojiščih prve svetovne vojne pa korporal Adolf Hitler prebira turistične vodnike. Vendar stereotipna ameriška omejenost prav nikoli ne zataji in tudi afera v zvezi z Romanom Polanskim znova potrjuje predsodke, ki jih glede dvodimenzionalnosti tamkajšnjega dožemanja in puritanske histerije goji Evropa. In da bo smola še večja, vse te ameriške zgodbe govorijo tudi o nas samih, o naši sedanosti in prihodnosti. Za miselne akrobacije Štefančičevega kova je samo Amerika dovolj velika, tako kot ob vseprisotni bučnosti in pompoznosti lahko celo najbolj črnogleda poante sprejemamo uživaško, brez vsakršne zagrenjenosti, z radovednostjo filmskega gledalca.

Veliki svet, ki nam ga predstavlja, ne premore tihih koticov, vse je v nenehnem hrupnem pogonu. Navidezne izjeme potrjujejo pravilo. Najbolj daljnosežne zarote se, naj konspirologi rečejo, kar hočejo, presenetljivo ne dogajajo na skrivnem, ampak prav nesramno vsem na očeh, tako kot so bili vsem na očeh (leta 1947) obelodanjeni metode in cilji ekonomije prostega trga – se pravi to, kar se nam otepa zdaj. In če kdo še vedno misli, da tiha voda bregove dere in da pozitivne misli kar na suho premikajo gore, naj si prebere še poglavje o Nelsonu Mandeli: “nenasilni gverilski blues” tipa Martin Luther King je vedno tudi mojstrsko zrežirana predstava, pravcata masovka. In končno je tu še Jerome David Salinger, avtor

zloglasnega romana *Igra v rži*, ki je nasprotje med javnim in zasebnim, med spektaklom in distanco, prignal do osupljivega absurda. Lastna slava ga je namreč tako prestrašila in povozila, da je pobegnil naravnost nazaj v zasebnost in anonimnost, a bil tako prekleto slaven, da je bila še njegova odsotnost nadvse karizmatična. Pravi štefančičevski junak. "Svojo odsotnost je prelevil v spektakel – v največjo literarno umetnino vseh časov. Ne le da se je izražal s svojo odsotnostjo, ampak je s svojo odsotnostjo tudi vladal. Vsa njegova moč, vsa njegova avtoriteta, ves njegov mitski kulizem in vsa njegova prisotnost so izhajali iz njegove karizmatične odsotnosti. Salinger je bil nočna mora kulture slave."

Štefančič se ne trudi, da bi nam sistematično in analitično prikazal usodne paradokse sveta, v katerem živimo, ravno nasprotno; ker te paradokse v velikanskih količinah najde kjer koli, je pravzaprav vseeno, s katere strani zagradi resničnost, ki nam diha za ovratnik. S strastjo rojenega bralca in gledalca skoči na glavo in plava v morju kaosa, končni rezultat je presenetljivo jasen, izčiščen in prodoren, pri tem pa se vrh vsega še zdi, kot da so ohranjeni tudi vsi okusi, vonji in barve. Pretežno analitična sta samo dva eseja, poleg že omenjenega (*Sveta vojna*), ki se dotika "boja za dušo kapitalizma", se pravi ekonomskih pogojev našega bivanja, še *Aporije časa*, posvečen Derridaju oziroma bridki resnici, da v resnici nismo gospodarji svojih besed, s čimer pisec radikalizira vprašanje interpretacije realnosti. Sicer pa je avtor bolj pripovedovalec kot analitik. Velik pripovedovalec. In bralec.

Kako tudi ne. Prejšnje stoletje je samo sebe in ves svet gledalo tudi skozi literaturo, skozi delo "tektonskih, prelomnih, globalnih" avtorjev, ki so ekscesno širili meje mogočega, v stilu velikih razkrinkavanj, a tudi provokacij. Sem spada Gore Vidal ("angažiran, polemičen, politično nekorekten, ofenziven, sarkastičen, pompozni"), ki je "amnezijni Ameriki ('United States of Amnesia'), ki živi v večnem sedanjiku, v žilo zabil *overdose* zgodovine" s tem, da ji je dokazal, da je sama prav tako enopartijska (čeprav v drugo smer) kot osovražena Sovjetska zveza, poleg tega pa v stilu "hardcore politične farse" razkrinkaval najrazličnejše igre moči, bil povsod naenkrat, vse poznal in z vsemi spal. In ko se je potem z vso težo zvrnil na Ameriko, je vedno pustil dolgo, heretično, škandalozno sled, zelo tipično in bučno". Sem spada tudi Norman Mailer, "literarni terorist" (z zgoraj omenjenim se je tudi fizično zmlatil), "pompozni narcis, ekshibicionist, paranoik, macho", ki je prikazoval fašistoidnost vsakršne vojske, tudi ameriške, skozi nore uporniške like beatnikov, zapornikov in "hipsterjev" iskal "magično, transgresivno silo preobrazbe, revolucionarni potencial, rušilca *statusa quo* in konvencionalne družbe" ter s svojo

alegorijo o "belem črncu" pripravil teren za seksualno revolucijo, a tudi za nasilje, ki je končalo šestdeseta. V tej družbi je nenazadnje tudi Kurt Vonnegut, mojster črnega humorja ("vedno črn, sarkastičen, satiričen, ironičen, farsičen. Ekstremno. Tudi ekstremno inteligenten"), ki je kot vojni ujetnik preživel bombardiranje Dresdna, s svojo, skozi filter parodirane znanstvene fantastike potegnjeno vizijo, da "vsi trenutki v času obstajajo simultano. Ko si v vojni, te ima sovražnik teoretično vedno na muhi, kar pomeni, da si teoretično vedno mrtev. Teoretično truplo. Hkrati si mrtev in živ." Razkošnega odmerka pridevnikov so včasih deležni tudi protagonisti teh prebojnih romanov. Junak *Igre v rži* je denimo "divji in jezen, antisocialen in brez življenjskega cilja, ekshibicionističen in intuitiven, visok in koščen, na krtačo ostrižen, že rahlo osivel, z rdečo kapo, obrnjeno nazaj, nekonformističen, nervozen in zmeden – star je šele 17 let".

Pisanje kot tako se je sicer osvobajalo tudi v žurnalističnih vodah, skozi prispevke Hunterja S. Thompsona "čudaškega, odbitega, živčnega in intenzivnega, agresivnega in paranoičnega, neobvladljivega in nezgrabljivega, žaljivega in pikaresknega, apokaliptičnega in nagonkega, zabavnega in ciničnega, matadorskega in karizmatičnega, furijastega in pretiranega, teatraličnega in neudomačljivega". Kopičenje pridevnikov je pri Štefančiču vedno znak fascinacije (lahko tudi negativne), naštevanje je hlastno, a obenem natančno ter vsekakor lep primer, kako zelo je tudi slog del sporočila in kako zelo sta oblika in vsebina eno. In tu imamo slog, ki bralca napada z dveh strani hkrati, skozi nepregledno množico podrobnosti in dejstev nas avtor vodi s svetlobno hitrostjo, to pa je kombinacija, ki nikogar ne more pustiti ravnodušnega. Pravcati *brainstorming*, pri katerem nobena možganska celica ne ostane neprepihana in je dotok sveže energije zagotovljen.

Če nič drugega, je močno spodbuden vsaj občutek, da je vse, kar se dogaja, predstava orjaških razsežnosti, spektakel, v katerega je vpleteno vse živo na tem planetu, takšne velikopoteznosti pa zlepa ne najdemo pri nobenem avtorju. Štefančič po eni strani razkriva katastrofičnost in brezupno protislovnost tega sveta, a obenem kaže, da bi ta svet z vso zavoženostjo vred še vedno kupil, in celo, da ga podžiga prav takšen, kakršen je. Ni ga strah, da bo novo tisočletje slabše in še slabše od prejšnjega stoletja, ampak da bo nikakršno. Ter prav tako kot Mandela verjame, "da so fakti premalo, da so fantazije pomembnejše od faktov, da fantazije ljudem lajšajo dostop do faktov in resnice, da resnice ni brez dobre naracije".